

De dreigende teloorgang van de Waterstaatskaart

44 F.J.Ormeling

Inleiding

De Waterstaatskaart van Nederland op de schaal 1:50 000 was en is (nog) de eerste en enige kaartserie ter wereld die op een gestandaardiseerde manier informatie weergeeft over de drainage van het landoppervlak en over alle kunstwerken en waterlopen die daarvoor nodig zijn (dus betreffende de waterkwantiteit (aan- en afvoer) en waterkering). Zoals de waterschappen een typisch Nederlandse organisatievorm zijn, zo vormen de Waterstaatskaarten daar de kartografische neerslag van. Voor de tijd van de Bataafse Republiek hadden alle waterschappen en provincies een eigen karteringstaak; aanvankelijk vanwege de militaire behoeften maar later ook voor civiele doeleinden werd de voor de verdediging van het land (tegen de vijand cq het water) noodzakelijke topografische en waterstaatkundige informatie na 1800 gestandaardiseerd weergegeven, op een manier die direct inzicht kon bieden in de situatie, overal in het land, onafhankelijk van de toevallige grenzen van provincies of waterschappen. Dat inzicht dreigt nu verloren te gaan, aangezien de Waterstaatskaart een slachtoffer gaat worden van de bezuinigingswoede van de staat. Het laatste blad van deze roemruchte kaartserie zal in 1992 verschijnen, daarmee is de vijfde editie van deze kaart slechts voor 3/4 voltooid, en zal voor een kwart van ons land de betreffende informatie slechts in manuscript/modelvorm beschikbaar komen.

Bezuiniging

Als gevolg van de Grote Efficiency Operatie heeft Rijkswaterstaat in 1991 besloten de vervaardiging van de Waterstaatskaart, de daarbij behorende overlays (met gegevens over de hydrologische waarnemingspunten resp. de watervoorziening) en de provinciale beschrijvingen stop te zetten. Dat besluit komt niet helemaal uit de lucht vallen; de kaartserie staat al een jaar of tien onder druk. Een argument voor het opheffen was dat de serie meer buiten dan binnen Rijkswaterstaat werd gebruikt. In 1983 is er een gebruikersonderzoek geweest (Damoiseaux 1985), in 1991 is dat herhaald, zowel door een extern bureau (het NExpRI) als door prof.dr H.J. Scholten. De uitkomst van deze onderzoeken kan op verschillende wijzen worden geïnterpreteerd, maar er wordt in elk geval uit duidelijk dat de vele gebruikers buiten Rijkswaterstaat niet in staat zijn de kosten voor het voortzetten van de serie in zijn huidige vorm voor eigen rekening te nemen. Dat het de overheid uiteindelijk veel meer kost wanneer de waterstaatkundige informatie door alle belanghebbenden zelf wordt verzameld schijnt in het huidige tijdsgewricht helaas geen argument meer te zijn. De belastingbetaler zal straks, als ingenieursbureaus, gemeenten of het RIVM zelf de benodigde waterstaatkundige informatie moeten verzamelen, de hiervoor op te voeren extra kosten moeten opbrengen.

Gebruik: bewustwording, infrastructuur en bron voor historisch onderzoek

De Waterstaatskaart geeft zijn gebruikers een besef van de bijzondere toestand van ons

woongebied. Het feit dat we moeten “pompen of verzuipen” moet ook aan komende generaties worden overgedragen. Daarnaast is er in Nederland sedert een jaar of tien in bepaalde periodes ook sprake van een groot tekort aan water. We kunnen al lang niet meer toe met de hoeveelheid water die door neerslag wordt aangevoerd. Als enigen in de EG moeten we dus de kosten dragen van de complexe technische infrastructuur die nodig is om zowel het tekort als het teveel aan water op te heffen. Degenen die het Nederlandse volk daarvan aanvankelijk bewust hebben gemaakt waren Beekman en Fockema Andreae, en ze hebben daarvoor ook vooral kartografische middelen gebruikt, ontleend aan de Waterstaatskaart. Men behoeft daarvoor slechts te kijken naar de bijlagen in *Nederland als polderland* (Beekman 1932) of in de door Beekman en Schuiling geredigeerde *Schoolatlas der geheele aarde* (1916)! Op het ogenblik wordt deze trend voortgezet door de *Grote Bosatlas* die nog steeds een fragment van de Waterstaatskaart bevat.

Nu kunnen milieugroepen nog bij de Waterstaatskaart terecht voor informatie over de drainage of om het effect van cultuurtechnische en waterstaatkundige werken te kunnen beoordelen. Straks zouden ze hiervoor bij de verschillende waterschappen afzonderlijk langs moeten, als deze instanties al verplicht zijn burgers informatie te verstrekken. De kans bestaat dat ze de informatie dan alleen in digitale vorm verstrekt kunnen krijgen, hetgeen de toegankelijkheid voor de burger en de mogelijkheid tot participatie alleen maar verkleint. Er zijn weinig werken die zo in het landschap ingrijpen als waterstaatkundige, en vanwege de Wet Openbaarheid van Bestuur zouden de burgers via kaarten juist de gelegenheid moeten hebben de plannen en maatregelen van de overheid in deze te volgen.

De kaart speelt daarnaast ook een rol bij het inzichtelijk maken van de in waterschapskeuren vastgelegde bepalingen, zoals die over de aan te houden hoogte van de oppervlaktewaterstand (zomerpeil en winterpeil).

De Waterstaatskaart biedt niet alleen actuele informatie; aan de hand van opeenvolgende edities kan men ook uitstekend de ontwikkelingen in de waterstaatkundige toestand volgen. Zoals bij het RIVM project ‘Verdrogingsonderzoek’ waar, in samenwerking met de afdeling Waterstaatskartografie van de Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat, met behulp van de Waterstaatskaart wordt gekeken naar de gevolgen van menselijk ingrijpen in de waterstaatkundige toestand. Dat gebeurt nu binnen het Waterstaatkundig Informatie Systeem (WIS) project, dat de omzetting van analoge informatie naar digitale informatie en modellen als onderwerp heeft. Maar in de toekomst zal een dergelijk onderzoek, door het dan ontbreken van een uniform landelijk inzicht, niet meer mogelijk zijn. De Waterstaatskaart is daarnaast een goudmijn voor historisch onderzoek (voor het gebied rond Den Haag zijn er bijvoorbeeld na de waterschapskaarten van Rijnland na 1864 de waterstaatskaarten gepubliceerd in 1868, 1885, 1917, 1927, 1941, 1959, 1970 en 1985!).

Mogelijk alternatief

Vanaf 1988 wordt al gewerkt aan de opzet van een continu bij te houden informatie-systeem, dat aanvankelijk Waterstaatskaart Nieuwe Stijl (WSK-NS) en thans WIS (Waterstaatkundig Informatie Systeem) heet. Omdat, ook door de verantwoordelijke Minister, het belang van een uniform waterstaatkundig bestand wel degelijk wordt erkend, mag een projectteam het WIS-concept verder uitwerken en uitbouwen, mits het verschaffen van waterstaatkundige informatie aan derden middels dit systeem vanaf 1994 kostendekkend en met een beperkt aantal personen kan geschieden (Damoiseaux en Van de Guchte 1992). Het zal ook mogelijk zijn om uit dat systeem Waterstaatskaarten af te leiden, maar de kosten daarvan lijken thans, bij de door de Minister voorgeschreven kostendekkende opzet, prohibitief. Tevens lijkt het een utopie te veronderstellen dat deze methode een uniform landelijk bestand, gebaseerd op één basisschaal, zal opleveren. Immers, de klant moet alle kosten gaan dragen en zal dus inspraak verlangen in de opbouw van het datamodel. Dat kan leiden tot grote verschillen in de basisschaal, wat weer zijn neerslag heeft op de thematische weergave en zeker op de mate

van weergegeven detail. De waterschappen denken bijvoorbeeld al gauw aan een schaal rond de 1:10 000, de provincies aan schalen rond de 1:50 000 en landelijke instanties aan schalen rond 1:250 000. Problemen zoals die speelden bij de totstandkoming van de GBKN zijn hier niet denkbeeldig.

De mogelijke inhoud van het Waterstaatkundig Informatiesysteem (ontleend aan de uitkomsten van het project Waterstaatkaart Nieuwe Stijl) is onlangs bekend gemaakt in de kaartbijlage bij bovengenoemd artikel van Damoiseaux en Van de Guchte; het betreft hier een proefblad 'nieuwe stijl' van de Waterstaatskaart, blad Tiel-West 39. Bij vergelijking met de vijfde editie blijken de belangrijkste verschillen te zijn:

- een klassificatie van kunstwerken, gerelateerd aan de grootte van het achterliggend gebied en de afwateringsrichting
- vierkleurendruk (in plaats van de huidige 9 à 10)
- het gebruik van één hoofdkleur binnen een afwateringssysteem, in plaats van meerdere kleuren binnen een afwateringseenheid (de terminologie is ook veranderd van eenheid naar systeem)
- en een sterkere generalisering.

Het doel van de kaart, een overzicht te bieden, komt thans in het kaartbeeld veel meer tot uitdrukking dan in de vorige edities en blijkt ook uit de voor de WSK-NS en het WIS opgestelde specificaties; voor details wordt men er naar de betreffende waterschappen verwezen.

Voor degenen die zich een nader beeld willen vormen van de aard van dit bestand en de mogelijkheid daar kaarten uit af te leiden is een beperkt aantal exemplaren van het proefblad Waterstaatskaart 'nieuwe stijl' op aanvraag beschikbaar bij de Afdeling Waterstaatskartografie van de Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat in Den Haag.

Slot

In 1967, toen voor het eerst de International Cartographic Association zijn congres in Nederland hield, was de tentoonstelling van de Waterstaatskaart een van de hoogtepunten; het valt te hopen dat, als het congres in 1997 weer in Amsterdam neerstrijkt, de Waterstaatskaart niet alleen nog in de sectie historische kartografie getoond kan worden. Het is te hopen dat dan ook met kartografische middelen nog kan worden aangetoond dat Nederland werkelijk een democratie is in de zin dat eenieder er zich over zo belangrijke zaken als de waterstaatkundige toestand zelf aan de hand van algemeen toegankelijke documenten een oordeel kan vormen. De vershraling van het kartografische informatie-aanbod vanwege de overheid (volkstellingsgegevens, bodemkaart, topografische kaart 1:100 000, etc zijn al weggevallen) is al te ver doorgeschoten.

Literatuur:

- A.A. Beekman, *Nederland als polderland*.
Derde druk. Zutphen 1932.
- M.A. Damoiseaux, 'Een onderzoek onder ambtelijke gebruikers van de Waterstaatskaart', *Kartografisch Tijdschrift* XI-2 (1985) 33-37.
- M.A. Damoiseaux and F.J. Holsmuller, 'A new life for the Dutch water management' *Geodetical Info Magazine*, April 1991, 57-59.
- M.A. Damoiseaux en W. van de Guchte, 'De laatste Waterstaatskaart!?', *Kartografisch Tijdschrift* XVIII-2 (1992) 39-43.
- Guide of the exhibition of the thematic cartography of the Dutch water management*.
Third International Conference on Cartography, Amsterdam 17-22 April 1967.
- H.J. Scholten, *Van Waterstaatskaart tot Waterstaatkundig Informatiesysteem*. Amsterdam, sept. 1991.